

Ojciec – znaczący inny na ścieżkach formalnej i pozaformalnej edukacji kobiet¹

EWA KOS*

Katedra Badań Edukacyjnych, Wydział Nauk o Wychowaniu, Uniwersytet Łódzki, Łódź, Polska

W niniejszym tekście autorka odwołuje się do analiz materiału empirycznego zgromadzonego i analizowanego zgodnie z założeniami metody wywiadu narracyjnego F. Schützego. Odnosi się do tych fragmentów pozyskanych narracji, w których badane kobiety podejmują kwestię swoich relacji z ojcem, a zwłaszcza jego wpływu na decyzje, które zostały podjęte w związku z wyborami na drodze edukacyjnej. Autorka rekonstruuje okoliczności wyborów kolejnych szczebli edukacyjnych w badanych narracjach, przyglądając się roli, jaką odegrał w tym procesie ojciec badanych.

SŁOWA KLUCZOWE: badania jakościowe, rodzina, rola ojca, wywiad narracyjny, zaangażowane ojcostwo.

The Father - Significant Other on the paths of the formal and non-formal education of women

In this article, the author refers to the analyses of empirical material collected and analysed in accordance with the assumptions of the narrative interview method of F. Schütze. The author refers to those fragments of acquired narratives, in which women discuss the issue of their relationship with their father, especially his influence on decisions regarding choices on the educational path. The author reconstructs the circumstances of educational choices and looks at the role of respondents' fathers in this process.

KEYWORDS: family, involved fatherhood, narrative interview, qualitative research, role of the father.

Wprowadzenie

Aktualnie rola ojca i matki w wychowaniu dzieci jest często podejmowaną kwestią w opracowaniach teoretycznych i badaniach empirycznych. Zrozumienie specyfiki tych ról i ich wpływu na przebieg edukacyjnego rozwoju dziecka jest niezwykle ważne. Oboje rodzice, aktywnie uczestniczący w wychowaniu dziecka, stanowią fundament jego harmonijnego rozwoju. Dokonując przeglądu literatury, dostrzegam, iż opracowań poświęconych

¹ Artykuł powstał na podstawie materiału badawczego zgromadzonego do rozprawy doktorskiej pt. *Warunki uczestnictwa społecznego kobiet, które osiągnęły sukces zawodowy obronionej w Uniwersytecie Łódzkim, Wydział Nauk o Wychowaniu w roku 2017.*

problematyce roli matki jest wiele, mniej natomiast tych, które odnoszą się do roli ojca. Z tego względu w niniejszym opracowaniu chciałabym skoncentrować się na specyfice roli ojca, zwłaszcza w kontekście jego znaczenia na drodze rozwoju edukacyjnego kobiet.

Ojcostwo jest to nadzwyczajne doświadczenie o charakterze relacyjnym, a sam ojciec to ważny czynnik konstrukcji rodzinnej, podstawowe równoprawne ogniwo diady rodzicielskiej, najważniejszej pary konstytuującej wspólnotę rodzinną i wychowawczą. Ojcostwo okazuje się być złożonym zjawiskiem o unikalnym charakterze, które ma ogromne konsekwencje dla emocjonalnego, społecznego i intelektualnego rozwoju dziecka, czego ślady odnajduję w zgromadzonym przeze mnie materiale empirycznym².

1. Rola ojca w wychowaniu dziecka

Dziecko rozwija się w określonym środowisku – w rodzinie. Na jego rozwój i wychowanie oddziałuje wiele czynników. Nie sposób wymienić ich wszystkich, są to m.in. indywidualność dziecka, wyposażenie genetyczne, zachowania i osobowość opiekunów, kultura, w której dorastali i żyją jego rodzice. Rodzina to grupa osób, w której żyjemy i zazwyczaj czujemy się bezpiecznie, tworząca wspólnotę z niepowtarzalną atmosferą, klimatem. To

² Materiał empiryczny, do którego odwołuję się w niniejszym tekście, pozyskany został metodą wywiadu narycyjnego, w toku realizacji projektu badawczego, osadzonego na gruncie jakościowej orientacji badawczej, związanego z przygotowanią pracą doktorską. Analizie, prowadzonej zgodnie z zaleceniami twórcy metody wywiadu narycyjnego F. Schütze, poddano osiem narracji kobiet, które odniosły sukces zawodowy. Przedmiotem badań, do których odnoszę się w niniejszym opracowaniu, były warunki uczestnictwa społecznego kobiet, które odniosły sukces zawodowy mierzony obiektywnymi kryteriami, odzwierciedlające się w ich doświadczeniach biograficznych. Gdy podejmowałam się przeprowadzenia badań, planowałam zrealizować wywiady z kobietami zajmującymi wysokie pozycje w grupach zawodowych, w których udział procentowy kobiet jest niewielki (aby wybór ten był usystematyzowany, odwołam się do danych Departamentu do spraw Kobiet, Rodziny i Przeciwdziałania Dyskryminacji Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej z 2009 r. – obecnie już nie funkcjonującego. W związku z tym do badań zaprosiłam przedstawicielki m.in. władz samorządowych, kobiety pełniące funkcje sędziów, menedżerów, redaktorów naczelnych dzienników ogólnopolskich, kobiety, które uzyskały tytuły naukowe profesora, rektora uczelni publicznych – wyżej wspomniane dane wskazują na niski procentowy udział kobiet w stanowiskach decyzyjnych w tychże grupach zawodowych). Wszystkie Badane odniosły obiektywnie rozumiany sukces w życiu zawodowym. Można więc powiedzieć, iż jest to sukces w wymiarze społecznym, albowiem w chwili badania Narratorki zajmowały uznaną społecznie pozycję, której wyznacznikiem jest wysokie stanowisko. Poniżej znajdują się krótkie informacje o kobietach, które zaangażowano do badania:

· narracja nr 1: Badana w wieku 52 lat. Ukończyła studia pedagogiczne. W chwili badania Narratorka pełni funkcję dyrektora jednej z ogólnopolskich firm ubezpieczeniowych. Była pracownica naukowo-dydaktyczna jednej z uczelni wyższych. Zamężna, matka dwójki dzieci.

· narracja nr 2: Badana w wieku 51 lat. Ukończyła studia związane z wychowaniem fizycznym. W chwili badania Narratorka pełni funkcję wiceprezydenta jednego z większych miast w Polsce. Była nauczycielka. Niezamężna, bezdzietna.

· narracja nr 3: Badana w wieku 59 lat. Ukończyła studia ekonomiczne. W chwili badania pełni funkcję prorektora jednej z uczelni wyższych, pracownica naukowo-dydaktyczna, uzyskała tytuł profesora. Zamężna, matka dwójki dzieci.

· narracja nr 4: Badana w wieku 40 lat. Ukończyła studia prawnicze. W chwili badania Narratorka piastuje stanowisko sędziego. Niezamężna (pozostaje w związku nieformalnym), bezdzietna.

· narracja nr 5: Badana w wieku 53 lat. Ukończyła studia geograficzne. W chwili badania Narratorka pełni funkcję dyrektora Izby Budowlanej. Była nauczycielka. Zamężna, matka i babcia.

· narracja nr 6: Badana w wieku 47 lat. Ukończyła studia humanistyczne (kulturoznawstwo). W chwili badania Narratorka pełni funkcję redaktora naczelnego jednego z bardziej poczytnych dzienników w Polsce. Zamężna, matka dwójki dzieci.

· narracja nr 7: Badana w wieku 58 lat. Ukończyła studia socjologiczne. W chwili badania Narratorka pełni funkcję dyrektora jednej z lokalnych stacji telewizyjnych. Była pracownica naukowo-dydaktyczna jednej z uczelni wyższych. Zamężna, bezdzietna.

· narracja nr 8: Badana w wieku 57 lat. Ukończyła studia ekonomiczne. W chwili badania Narratorka pełni funkcję dyrektora wojewódzkiego zakładu opieki zdrowotnej. Była wiceprezydent jednego z większych miast w Polsce. Zamężna, matka i babcia.

tu dziecko uczy się siebie i świata na pierwszych etapach swojego rozwoju. Środowisko rodzinne składa się m.in. z:

- systemu wartości opiekunów,
- wiedzy i umiejętności rodziców,
- przekonań na temat dzieci, ich wychowania, szerzej na temat natury ludzkiej,
- celów, jakie rodzice stawiają dzieciom,
- obrazu dziecka, interpretacji jego zachowań (Stein, 2012).

Dobry dom to jeden z fundamentów szczęśliwego, harmonijnego dzieciństwa.

W każdym społeczeństwie rodzina stanowi podstawową i powszechną formę życia społecznego, zaspokajającą żywotne potrzeby jej członków ujmowane zarówno w kategoriach jednostkowych, jak i ogólnospołecznych. Rodzina jest więc najważniejszym ogniwem społecznym i główną instytucją wychowawczą złożoną z małżonków, ich dzieci oraz krewnych każdego z małżonków (Ochmański, 1987).

Zazwyczaj najlepsze warunki dla wypełnienia swych funkcji, w tym realizacji zadań związanych z obowiązkami rodzicielskimi, ma rodzina pełna, która składa się z obojga rodziców i dzieci powiązanych niezwykle silną więzią.

W literaturze najczęściej omawiana jest rola matki, rola ojca rzadziej. Badania podejmujące problematykę ojcostwa zazwyczaj koncentrują się na takich kwestiach jak m.in.: podział zadań, obowiązków, które wiążą się z pełnieniem funkcji opiekuńczych wobec dziecka, funkcjonowanie w roli rodzicielskiej, sposób spędzania czasu wolnego z dziećmi, realizowane metody wychowawcze, uwarunkowania decyzji korzystania z urlopu ojcowskiego, doświadczanie ojcostwa, doświadczane trudności oraz stosowane metody wychowawcze, transmisja postaw wychowawczych ojców (np. badania związane z projektem „Być tatą” finansowanym przez World Childhood Foundation, Arcimowicz, 1998; Czapczyńska, 2004; Komorowska, 1975 Palus, 2011 Pospiszyl, 1980; Sitarczyk, 2002; Sosnowski, 2011).

Rola ojca w życiu rodziny niemal od zawsze była ważna. Niegdyś to właśnie ojciec zajmował w rodzinie centralną pozycję. Miał władzę, zarządzał majątkiem rodziny, w konsekwencji do niego należało podejmowanie ostatecznych decyzji. W efekcie różnego rodzaju przemian, których nie będę omawiać w niniejszym tekście, doszło do załamania roli ojca, w tym także jego wychowawczej funkcji. W rezultacie na przestrzeni trzech ostatnich dekad mieliśmy do czynienia ze zjawiskiem, które Janusz Nagórny określał mianem „erozji ojcostwa”. Kryzys ojcostwa w Polsce związany jest z przejściem od postawy autorytarnej ojców (dotyczy to zwłaszcza mężczyzn z poprzednich pokoleń) do ojca, który nie angażuje się w proces wychowania dziecka, przyjmując obojętną wobec niego postawę (Nagórny, 2001). Mikołaj Gębka mówił z kolei raczej o kryzysie „tradycyjnego ujęcia ojcostwa niż ojcostwa w ogóle” (Gębka, 2006, s. 118). Kryzys ojcostwa znacząco wpłynął na zmianę roli mężczyzny w rodzinie. Miejsce ojca wszechwładnego zajął ojciec wycofany – niesprawujący już „władzy nad członkami rodziny”, ale także niebędący aktywnym partnerem kobiety w wychowaniu dziecka. Prawdopodobnie z tego powodu wielu ojców i dzieci ze wszystkich grup wiekowych jest sobie obcych (Więclawska, 2009). Aktualnie jesteśmy świadkami istotnej zmiany obyczajowej. Ojcowie pragną aktywnie uczestniczyć w wychowaniu swoich dzieci i być partnerami dla matek – mówi się o „tacierzyństwie”, aktywnym ojcostwie.

Przyglądając się ewolucji poglądów na temat roli ojca w kulturze europejskiej, można więc wyraźnie dostrzec demontowanie „kamiennego posągu patriarchy, budzącego lęk i narzucającego dystans” (Pospiszyl, 2007, s. 103) na rzecz ojca łagodnego, czułego, empatycznego reprezentującego postawę pełną wrażliwości, otwartości oraz chęci stworzenia

trwałej, autentycznej więzi z potomstwem (Bierca, 2013)³. Ojca, który chce być naprawdę blisko swojego dziecka, chce być z nim w żywym, empatycznym kontakcie, postrzegając je jako dar. Szanuje je i potrafi dostrzec, co jest dla dziecka ważne, prawdziwe, co daje radość, co je smuci. Stara się powstrzymać od ocen, korygowania niechcianych zachowań, a raczej stara się nieustannie reagować z troską na sygnały wysyłane przez dziecko i wspiera w popełnianiu błędów. Pozwala doświadczać dziecku własnych możliwości i ograniczeń. Poddaje refleksji zachowanie dziecka i swoje emocje w związku z pewnymi zachowaniami dziecka. Troszczy się o równowagę pomiędzy uważnością na dziecko a uważnością na siebie samego.

Akcentowana jest przy tym potrzeba aktywnego uczestnictwa i obecności ojca w życiu dziecka (por. Cestelain-Meunier, 2002; Cosentino, Dermer i Maucieri, 2014; McGill, 2014). Kreowana i promowana jest unikalna relacja z dziećmi, specyficzna więź, która oparta jest m.in. na zależności typu mistrz – uczeń, ale także na wzajemnym szacunku, bliskości, zrozumieniu.

Badania wskazują na to, iż matki bardziej intensywnie doświadczają zmian związanych ze specyfiką ich roli, zgłaszając przy tym więcej satysfakcji z nowych ról niż ojcowie (Dulude, Wright i Belanger, 2000). Większość mężczyzn adaptuje się jednak pozytywnie do nowych wymagań rodzicielstwa, choć w zróżnicowany sposób (Henwood i Procter, 2003).

W literaturze dość dobrze został udokumentowany wpływ ojca na rozwój dziecka niemalże w każdym aspekcie. Zwraca się uwagę zwłaszcza na obszar rozwoju społecznego, moralnego, poznawczego (Pospiszyl, 1980; Randal, 2002). Wszystkie studia i liczne badania empiryczne prowadzone w tych obszarach wykazują, iż ojciec jest zasadniczo niezastąpionym rodzicem (Hoffman, 1971; Pospiszyl, 1980). Realna obecność i uczestnictwo ojca w procesie wychowania są zatem nie tylko istotne i konieczne, ale niejako fundamentalne dla rozwoju dziecka. Ojciec jako znaczący inny może dostarczać dziecku takich wzorców działania (zwłaszcza w obszarze rozwoju społecznego, moralnego), których matka nie może (Witczak, 1987). Rola ojca w procesie wychowania dziecka jest zazwyczaj realizowana poprzez wdrażanie przez niego pewnych rodzajów oddziaływań wychowawczych (modelowanie, przekaz słowny, dyscyplinowanie; Jedliński, 1998).

Bartosz Mierzwiński sądzi, iż ojcostwo „jest specyficzną funkcją mężczyzny i oznacza: zajęcie właściwego sobie miejsca w małżeństwie i rodzinie, poczęcie dziecka (dzieci), otoczenie tych dzieci i ich matki troskliwą miłością, utrzymanie i wyżywienie członków rodziny, trudne dzieło wychowania dzieci” (Mierzwiński, 1997, s. 59).

Wpływ, jaki ojciec ma na dziecko, jest niezastąpiony, a liczne badania wykazały, że realny brak ojca lub brak uczestnictwa ojca w życiu rodzinnym może skutkować negatywnymi konsekwencjami, które mogą dotyczyć wszystkich dziedzin życia dziecka. Za jeden z najważniejszych obszarów badań, podejmujących tematykę wpływu ojca na rozwój dziecka, można wskazać ten, który eksploruje problem wpływu ojca na poziom aspiracji i stopień rozwoju potrzeby osiągnięć oraz na wyniki w nauce szkolnej (Pospiszyl, 1980). Wspominam o potrzebie osiągnięć (która w świetle badań kształtowana jest przede wszystkim w toku oddziaływań wychowawczych podejmowanych przez ojca – McClelland, 1961) z racji tego, iż po pierwsze jest to jedna z najważniejszych potrzeb w strukturze motywacyjnej człowieka, a po drugie Narratorki uczestniczące w badaniach, do których odwołuję

³ Charli Lemonda oraz Michale Lamb uznają, iż relacje ojca z dzieckiem są tym cieplejsze i życzliwsze im bardziej satysfakcjonujący związek łączy ich z matką dziecka, im bardziej postrzegają dom jako „dobrze zorganizowany”, i gdy rodziny regularnie angażują się we wspólne działania (Lamb i Lemonda, 2004).

się w niniejszym tekście, wskazywały u siebie na wysoki poziom teźże potrzeby (co niejako jest udokumentowane poprzez rekonstrukcję łańcucha wydarzeń z życia Narratorek). A to w konsekwencji miało kluczowe znaczenie w kształtowaniu się ścieżek formalnego i pozaformalnego uczenia się Narratorek. Zatem jeden z istotnych obszarów, w którym rola ojca jest niezwykle istotna, stanowi edukacja. Dzieci z rodzin, w których ojciec jest zaangażowany w wychowanie, chętnie spędza z nimi czas, dążą do osiągnięcia sukcesu edukacyjnego, cechują się wyższym ilorazem inteligencji, uzyskują lepsze wyniki w testach, cechują się pozytywniejszymi postawami wobec szkoły (por. Tisher, 1967, za: Rosenberg i Bradford, 2006). Zatem dzieci wychowywane przez zaangażowanych, troskliwych ojców mają znacznie lepsze wyniki w nauce, chętniej podejmują nowe wyzwania edukacyjne. Wiele badań sugeruje, iż dzieci z rodzin, w których ojcowie są zaangażowani, mają lepsze zdolności językowe i kognitywne. Są bardziej cierpliwe i potrafią skutecznej poradzić sobie z napięciami i frustracjami związanymi z nauką niż dzieci z rodzin z mniej zaangażowanymi ojcami (Rosenber i Bradford, 2006).

2. Ojciec jako znaczący inny w biografiach badanych kobiet

Zdaniem Jerzego Witczaka

obecność ojca w procesie wychowania jest nie tylko ważna i konieczna, ale praktycznie niemożliwa do zastąpienia. Ojciec, bowiem dostarcza dziecku tych bodźców wzorów w jego rozwoju społecznym i moralnym, których matka nie może zupełnie lub w tak szerokim zakresie jemu oferować (Witczak, 1992).

Jak zostało wspomniane wcześniej ojciec odgrywa niezwykle istotną rolę w życiu swojego potomstwa – nawet jeśli jego działanie nie pełni funkcji wzorcotwórczej. Rola ta wydaje się być niezwykle ważką, gdy przyglądamy się biografiom kobiet.

Postać ojca, jeżeli nie pełni on funkcji wzorcotwórczej w biografii badanych kobiet, pojawia się niejako „w tle” narracji („mniej znaczący inny”). Jest on wówczas przedstawiany jako jednostka destrukcyjna, wprowadzająca chaos w życie najbliższych sobie ludzi. Badane zazwyczaj negatywnie oceniają działanie ojca, postrzegając je jako krzywdzące rodzinę. W jednej z narracji, w której podjęta została problematyka uzależnienia ojca od alkoholu, widać jednak, iż mimo negatywnej funkcji biograficznej ojca, miał on znaczenie w przebiegu ścieżki edukacyjnej (w aspekcie formalnym i pozaformalnym) i zawodowej córki. Warto nadmienić, iż w sekwencji narracji odnoszące się do doświadczenia alkoholizmu w rodzinie, wpisany jest proces uczenia się, którego efektem jest zmiana postrzegania i interpretowania sytuacji. Poniższy przykład wskazuje, iż w przypadku Badanej nabycie przez nią wiedzy teoretycznej (związanej z doświadczanym problemem) zmieniło jej perspektywę widzenia rodziców. Badana nie rozumiała „po có” matce mąż, na którego nie może liczyć, ufać mu. Dla przykładu: N1: „...nie ukrywajmy alkohol jest w Polsce... nie ma chyba rodziny, która się z nim nie stykała, ja się z nim zetknęłam, bowiem mój ojciec jest alkoholikiem. Oczywiście się do tego nie przyznaje. Mój szwagier jest alkoholikiem (...).” W przywołanym fragmencie wypowiedzi Badana wyraźnie wskazuje na doświadczenie spotkania z chorobą alkoholową w swoim najbliższym otoczeniu. Funkcjonując w rodzinie z problemem alkoholowym, podjęła krytyczną refleksję odnoszącą się do tego zagadnienia – „...napisanie dwóch prac o ymm (2 s. pauza) naukowych pomogło mi zrozumieć, umieć

zrozumieć zachowanie mojej mamy w stosunku do... do sytuacji, bo nie bardzo akcept... bo nie bardzo rozumiałam (...) Dla mnie pisanie pracy też było formą terapii (...) W ostatnim czasie ja mu powiedziałam, że jak wyczuję od niego alkohol to po prostu wyjdę i nie życzę sobie, żeby krzyczał na mamę. On jest, jaki jest i ja wiem, że go nie zmienię i wiem, że yy znaczy pogodziłam się yy...”.

Aby przywrócić sobie równowagę wewnętrzną Narratorka podjęła działania mające na celu zdobycie wiedzy na temat doświadczanego problemu (Narratorka jest autorką pracy magisterskiej i doktorskiej, które podejmowały problematykę alkoholu w rodzinie). W konsekwencji zrozumiała specyfikę choroby alkoholowej, rozumiała, co można zmienić, a czego nie. Nauczyła się akceptować własną bezsilność⁴.

3. Ojciec a decyzje badanych odnoszące się do edukacji formalnej

Wypowiedzi Narratorek świadczyć mogą o tym, że bycie w rodzinie stymuluje do podejmowania edukacji formalnej w określonym kierunku (choćby pośrednio). Wydaje się, iż rodziny nie ingerowały w przebieg edukacji badanych kobiet, ale oczekiwały określonych zachowań, decyzji. Poprzez to pośrednio kształtowały ścieżkę edukacyjną Narratorek. Wiele fragmentów sugeruje, że badane kobiety zinternalizowały wartości edukacyjne wyniesione z domu rodzinnego.

Dla przykładu N6: „...nie jesteśmy rodziną (...) żeby powiedzieć dzieciom, że trzeba (...) nie jesteśmy rodziną, w której ktoś mówi (...) albo, że trzeba...”. Mimo to Badana rozpoznawała oczekiwania swojej rodziny i starała się im sprostać. N6: „...ja miałam nawet epizod, że zdawałam na tę medycynę tak jak wszyscy, bo wydawało mi się, że mam zobowiązania wobec rodziców...”.

N8: „...rodzice, bo ja mam siostrę jeszcze o rok starszą, uważali, że powinniśmy mieć wykształcenie odpowiednie, stąd już po szkole podstawowej poszłam do liceum ekonomicznego...”

N4: „...moi rodzice mają obydwój studia wyższe i tak zawsze mi mówili, że studia wyższe są ważne, że jednak one dużo dają w życiu i tak wydaje mi się, że tak troszeczkę ja nasiąknęłam tym przekonaniem, że jednak studia wyższe, a nie na przykład szkołę zawodową (...) Rodzice mówili, że tylko nie idź na chemię, bo oni oboje są właśnie chemikami...”.

N3: „...bardzo dobrze wspominam to, że moi rodzice kładli wielki nacisk na naukę języka niemieckiego i języka rosyjskiego, bo uważali, że trzeba znać języki sąsiadów. Ja była m od najmłodszych lat u c z o n a w domu tych języków, a potem sama już kontynuowałam taką naukę od momentu, kiedy już chodziłam do szkoły średniej...”.

Komentarz teoretyczny: warto zauważyć, iż przywołany powyżej fragment poza tym, iż potwierdza tezę o istotnym wpływie środowiska rodzinnego na przebieg biografii edukacyjno-zawodowej Badanej, pośrednio ukazuje proces budzenia się świadomości edukacyjnej na skutek oddziaływań rodziny. Na podstawie analizy wypowiedzi można przyjąć, iż w przypadku N3 punkt kulminacyjny tego procesu przypadł na okres szkoły średniej (oznaczony podkreśleniem fragment Badana wypowiada, wykorzystując stronę bierną – „...ja byłam

⁴ Narratorka, choć mówi o tym w bardzo subtelny sposób, została w dzieciństwie i wczesnej młodości skrzywdzona emocjonalnie przez ojca alkoholika. Badana wie, że nie może nic zmienić w konfiguracji relacji ojca z rodziną, ale może je chociażby zrozumieć i to daje jej poczucie wewnętrznej równowagi. Zdaje sobie sprawę z tego, że edukacja formalna w okresie studiów i tworzenia pracy doktorskiej była dla niej terapią „... dla mnie pisanie pracy też było pewną formą terapii...”.

uczona...”, co może wskazywać na brak świadomości. Po czym zmienia formę wypowiedzi i stosuje stronę czynną – „...potem sama już kontynuowałam taką naukę...”. Może to świadczyć o tym, iż w pewnym momencie Badana podejmowała już wysiłek edukacyjny w sposób świadomy. Być może realizując ambicje rodziny). Rekonstrukcja doświadczeń innych Narratorek także wskazuje, iż w okresie szkoły średniej nastąpił szybki rozwój świadomości również na innych obszarach niż edukacja (rozwój samoświadomości, rozwój świadomości historyczno-politycznej).

Interesującym jest, iż fragmenty wypowiedzi dwóch Narratorek świadczyć mogą o tym, że w procesie rozwoju świadomości edukacyjnej istotną rolę spełnił ojciec [nie dotyczy to tych narracji, w których obecny jest wątek konfliktu z ojcem (np. N7: „...tam z ojcem byłam w konflikcie...”), poczucia żalu względem ojca (np. N1: „...no jest moim ojcem i ja go jak każdego ojca kocham, natomiast nie toleruję yyy alkoholu, bo ja uważam, że on pije alkohol...”). Można więc postawić tezę, iż dla niektórych Badanych wzorem osobowym stała się matka, ale wydaje się, że ojciec jest „znaczącym innym” w kwestii kształtowania drogi edukacyjnej (kwestia wyraźnie wyartykułowana w dwóch narracjach – N3, N5). Wydaje się, iż Narratorki rozpoznawały oczekiwania ojca i uwzględniały je w procesie podejmowania decyzji o toku kształcenia. N3: „...mój ojciec zawsze mówił: matematyka jest królową nauk, to ja przywiązywałam do tego wielką wagę...”; N5: „...ojciec bardzo był przeciwny temu, że poszłam do liceum ogólnokształcącego, bo powinnam zrobić technikum, bo jestem dziewczyną z biednej rodziny, w związku z tym powinnam szybko być przygotowana do pracy, ale okazało się, że ja bez tej pracy nie byłam nawet przez chwilę, a mój ojciec obawiał się, że nie będę miała co robić (...) Tak z własnej inicjatywy, a trochę z inicjatywy mojego ojca podjęłam naukę w pomaturalnym studium zawodowym...”.

Zakończenie

Ojciec jest niezwykle ważną postacią w życiu dziecka. Ma do spełnienia istotną, bardzo trudną funkcję na każdym etapie rozwoju dziecka. Nawet najlepsza, najtroskliwsza matka nie zastąpi ojca – ani odwrotnie. Długotrwały proces wychowania jest zazwyczaj skazany na niepowodzenia, w sytuacji gdy dziecko pozbawione jest kontaktu, a w konsekwencji wpływu wychowawczego ojca.

Z analizy zgromadzonego materiału empirycznego wyraźnie wynika, iż rola ojca jako „znaczącego innego” w biografiach kobiet jest niezwykle istotna, zwłaszcza w kontekście jego znaczącego oddziaływania na rozwój świadomości edukacyjnej kobiet. Ma to miejsce zwłaszcza wtedy, gdy ojca z córką łączy szczególna więź i bliskie, ciepłe relacje – pełni on funkcję wzorcotwórczą w życiu córki.

Bibliografia:

- Arcimowicz, K. (1998). Współcześni mężczyźni – przegląd badań. *Problemy Rodziny*, 2, 3–13.
- Castelain-Meunier, Ch. (2002). The Place of Fatherhood and the Parental Role: Tensions, Ambivalence and Contradictions. *Current Sociology*, 50, 2, 185–201.
- Cosentino, A., Dermer, S. i Maucieri, L. (2014). Myths and Attitudes About Fathers Scale: Developing a Scale to Determine Myths About Fatherhood. *Counseling Outcome Research and Evaluation*, 5(2), 102–115.
- Czapczyńska, A. (2004). Natura ojcostwa. *Remedium*, 2, 22–23.
- Ğębka, M. (2006). Trzy pytania o kryzys ojcostwa. *Roczniki Socjologii Rodziny*, XVII, 117–137.

- Jedliński, K. (1998). Wychowanie w rodzinie konieczną drogą do ojcostwa. W: J. Augustyn (red.), *Ojcostwo* (s. 113–118). Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Leite, R. i McKenry, P. (2002). Aspects of Father Status and Postdivorce Father Involvement with Children. *Journal of Family Issues*, 23(5), 601–623.
- Łębocka, G. (2011). Znaczenie ojcostwa z perspektywy mężczyzny i dziecka. W: K. Palus (red.), *Płeć. Między ciałem, umysłem i społeczeństwem* (s. 61–71). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM.
- McGill, B. (2014). Navigating New Norms of Involved Fatherhood Employment, Fathering Attitudes, and Father Involvement. *Journal of Family Issues*, 35(8), 1089–1106.
- Mierzwiński, B. (1997). Mężczyzna jako mąż i ojciec. W: K. Ostrowska i M. Ryś (red.), *Przygotowanie do życia w rodzinie* (s. 92–103). Warszawa: Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”.
- Ochmański, M. (1987). *Losy życiowe młodzieży z rodzin alkoholowych i jej charakterystyka psychospołeczna*. Ciechanów: CTN.
- Pospiszyl, K. (1980). *Ojciec a rozwój dziecka*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Pospiszyl, K. (2007). *Ojciec a wychowanie dziecka*. Warszawa: ŻAK.
- Rosenberg, J., Wilcox, W. B. (2006). *The Importance of Fathers in the Healthy Development of Children*. Washington, DC: National Clearinghouse on Child Abuse and Neglect Information. Children's Bureau.
- Sosnowski, T. (2011). *Ojciec we współczesnej rodzinie. Kontekst pedagogiczny*. Warszawa: ŻAK.
- Więclawska, A. (2009). Ojcostwo w świecie współczesnym. *Pedagogia Christiana*, 2(24), 62–87.
- Witczak, J. (1992). *Ojcostwo bez tajemnic*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.